

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1956.4.03>

MIHKEL VESKE ETNOGRAAFIA-ALASEST TEGEVUSEST

A. Viires,

ajalooteaduste kandidaat

Mihkel Veske kui silmapaistva keeleteadlase ja folkloristi osa eesti teaduse ajaloos on korduvalt valgustatud ja esile tõstetud. Hoopis vähe tähelepanu on seni aga leidnud Veske tegevus etnograafia alal. Kuigi see oma aktiivsemas osas oli võrdlemisi lühiaegne, on Veskel ka sel alal mitmeti teedrajav tähendus. Alljärgnevas püüamegi võimaluse piires jälgida Veske harrastusi materiaalse kultuuri uurimise alal.

Teatavasti viibis Veske ligi seitse aastat (1866—1873) kodumaast eemal Leipzigis, kus omandas keeleteaduse alal kõrgema hariduse ja doktori kraadi. Pöördunud kevadel 1873 tagasi Eestisse, veetis ta enne Tartusse siirdumist terve suve oma kodukohas Holstres, kus tegeles innukalt keele ja rahvaluulega, tehes tõenäoliselt retki ka Viljandimaa muudesse osadesse.¹ Sel töörohkel suvel äratasidki nähtavasti tema tähelepanu areneva kapitalismi jõudsad edusammud, mis küla palet väheste aastate jooksul tugevasti olid muutnud. Arvatavasti need esimesed tähelepanekud andsidki tõuke Veske taotlusele ulatuslikumalt fikseerida maal toimuva kultuurilise murranguprotsessi tähtsamaid etappe. Iga tahes oli paari järgneva aasta jooksul vastava-alase ainese kogumine Veske tegevuses kesksemaid ülesandeid, mille täitmisele ta asus temale omase innu ja hooga.

1873.—1874. a. jooksul oli Veske esialgselt kogunud juba niivõrd palju materjali, et võis nende alusel 2. oktoobril 1874 pidada Opetatud Eesti Seltsis ettekande kultuurilistest edusammudest eestlaste elus („Der Culturfortschritt im Leben der Esten“), mis samal aastal avaldati ka mitmekordselt trükkis.² Ettekandest selgub, et Veske kasutada on olnud materjali peamiselt Viljandimaalt (eriti Holstre, Uusna, Vana-Põltsamaa, Suislepa, Helme ja Jõgeveste vallast), osalt ka Võrumaalt (Vastseliina khk., Räpina, Hurmi ja Tilsu v.) ja Tartumaalt, eriti Tartu ümbrusest (Tähtvere v.), vähem Põhja-Tartumaalt (vt. kaart). Säilinud on ettekande aluseks olnud mustandülestähendusi Vana-Põltsamaa ja Uusna vallast.³

Kõrvuti faktilise materjali esitamisega arendas Veske oma ettekandes laiaulatusliku kogumistöö plaani, milles leidub mitmeid meetodiliselt huvipakkuvaid mõtteid. Näiteks põhjendab Veske kiire kogumistöö vajadust järgmiselt:

„Meie, kes seisame keset eesti rahva ajaloole nii huvipakkuvat pöördepunkti, näeme ümberkujunemist toimumas ja saame temast seetõttu aru; sajandite pärast aga oleks nii tähendusriikast epochi eestlaste elus, nagu seda on praegune, võimalik ainult puudulikult hinnata, kui selle üle ei leiduks kirjalikke ülestähendusi.

Seetõttu on meie kohus koguda ja avaldada materjali eesti rahva elus praegusel ajal teostuva ümberkujunemise kohta. Veel on meie seltsil võimalik seda kohust täita, sest veel elab eestlaste hulgas palju vanemaid talupoegi, kes teavad anda seletusi oma elu-

¹ Vt. Veske ettekanne „Über das estnische Volkslied“ Opetatud Eesti Seltsis 3. aprillil 1874. SbGEG (= Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft) 1874, lk. 68 jj.

² SbGEG 1874, lk. 139—149; Neue Dörptsche Zeitung 1874, nr. 258; viimasest on ka separaat: M. Veske, Der Culturfortschritt im Leben der Esten, Dorpat 1874, 13 lk.

³ KM KO (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond), fond 149, m. 31 : 4.

majade, tööriistade jne. ümberkujunemise kohta, kuna iga oma aja uuendus on neile pidanud silma tõrkama ja seetõttu rahva müllu püsima jääma; aga juba mõne aastakümne pärast oleks niisuguse materjali kogumiseks liiga hilja.”⁴

Mõni kuu hiljem (8. jaan. 1875) esineb Veske analoogilise ettekandega ka Eesti Kirjameeste Seltsis, kelle liikmeid ta samuti kutsus üles andmeid koguma selle kohta, „millal ühes vallas esimene rautatud vanker, esimene rautatud regi, esimene kivi korsten, esimene väljamaa ader ja muud niisugused asjad talupoegade poolt muretsetud saidvad ja kui palju neid igas vallas nüüd on... Niisuguste täaduste kogumise ja väljaandmise läbi saaks meite aegse rahva vaim edenemisele äratatud ja tulevased sugud meite ajast paremat täadust.”⁵

Niisiis ei pea Veske vastava ainekogu kogumist ja publitseerimist mitte üksi puht-teaduslikult oluliseks, vaid näeb selles üht vahendit külas toimuva arenemisprotsessi edasiseks forsseerimiseks, millist seisukohta ta peatselt trükisõnas üksikasjalisemalt põhjendab.

Juba 1874. a. sügisel Õpetatud Eesti Seltsis peetud ettekandes rõhutas Veske, et ta kavatses kõnesoleva ainekogu kogumise organiseerimiseks koostada sellekohase küsimustiku.⁶ 1875. a. mais avaldatigi trükis Õpetatud Eesti Seltsi Toimetiste VIII köite I. vihu lisana Veske „Küsimised kodumaa asjadest”, mille sissejuhtavas osas autor veelkordset põhjendab kogumistöö vajadust, rõhutades eriti selle tähtsust kaasajale.

See väike 8-leheküljeline brošüür on esimene valdavalt etnograafilise sisuga ulatuslikum ankeet Eestis ning väärib seetõttu lähemat tundmaõppimist. Esitame alljärgnevas „Küsimiste” tekstiosa tervikuna:

„Millal hakkasivad Eestlased ratastega sõitma? Kes teab mulle vastust anda? — Ei keegi! Vaatan ma vana raamatute sisse — kas saan sell-küsimise peale vastust? Ei saal Millal aga hakkasivad Eestlased rautatud ratastega sõitma? Selle peale on vastus kerge saada: igauks vanem inimene mäletab, et ta lapsepõlvel tema vallas ühte ainustki raudvankert ei olnud ehk üksi mõni arvalt leida oli, ja et nüüd neid igal peremehel on. Aga kui nüüd mõne saa aasta pärast ühel mehel tarvis tuleb küsida: millal hakkasivad meie valla rahvas ja üleüldse Eestlased omale raudrattaid muretsema? Kas ta saab vastust? Ei mitte muidu, kui meie seda nüüd kirja ei pane. Nenda on lugu igauhe talupoja tööriista uuendamisega. Priius ja iseäranes teoorjuse lõpetus on meie maale rautatud rattad, rautatud reed, saksamaa adrad, raudäkked, korstnad ja klaasaknad, linamasiinad ja kõiksugu muud tululikumad asjad toonud, haganad rukkidest ära tuulutanud, nenda et rahvas nüüd puhast leiba sööb, ja igapidi rahva elukorda parandanud. Nüüdne aeg on Eesti rahva paranemise ja äränemise aeg. Selle pärast peab nüüdsest ajast tulevale sugule ka sõnumid antama, se läbi, et meie rahva elu muutmise üle teadusi kogume ja neid kirja paneme. — Aga kas üksi tulevale sugule niisugusest toimetusest tulu saab? Ei mitte üksnes sellele, vaid meie põlve rahvale ka. Paremaid põlluharimise riistu, nagu Saksamaa atru, raudäkkeid, mitme-põlluharimist, ristikkeina, ja muid uuema aja andisid ei ole veel igal talul ja igas Eestlaste maa nurgas.

Kui nende asjade üle teadusi saab kogutud, siis võib ka nende kasust ja korrale saatmisest paremine õpetust anda ja neile, kes niisuguste asjade kasu ei usu, nõuu anda, ise neid sinna vaatama minna, kus neid on, nagu nüüd igalt poolt agarad peremehed Tartu maakonda Kastre valda Maasikmäe talu piimakoda vaatamas käivad ja selle järele enesele ka niisugust soetavad.

Kuidas ülemal nimetatud teadused kasu saadavad, nenda ka kõik muud alamal üles antud asjad omal viisil.

Tartu Keiserliku universitāti (suure kooli) ja Õkonomia Seltsi poolest olen mina maale saadetud, niisugusid teadusi koguma. Tarvilikuid teadusi, mis kirjades veel mitte ei seisa, on aga meie maal õige palju saada. Ei ühe inimese töö ei jõua seda kõik suuremal mõõdul toimetada. Sellepärast palun mina teisi appi. Ma palun iga auusat meest, kelle kätte ma selle raamatukese saatnud, et tema oma valla kohta alamal nimetatud küsimisi vastaks ja oma tutvaid paluks, seda ka nende valdade kohta teha, kunni tervest kihelkonnast teadusi saab. Neid vastustega täidetud lehtesi palun mina siis Tartusse oma kätte saata.

1. Mitu talu on vallas? Mitu vallamaa peal ja mitu mõisamaa peal?

2. Mitme aasta eest hakati vallas klaasaknaid kambrite ehte panema? Mitmel talul neid nüüd on? Nende talude nimed, kes seda kõige esite teinud?

3. Mitme aasta eest hakati vallas korstnaid elumajade peale ehitama? Mitmel talul on head kivi korstnad? Mitmel kivi korstnate asemel kambrite kõrvas laudtorud ehk muil viisil tehtud suitsu väljalaskmise augud? Nende talude nimed, kes kõige esite korstnaid teinud?

4. Mitmel talul vallas on Saksamaa ader? Mitmel talul raudäke? Kas mõnel neid ka mitu? Millal neid kõige esite muretseti ja kes peremehed esimesed olivad?

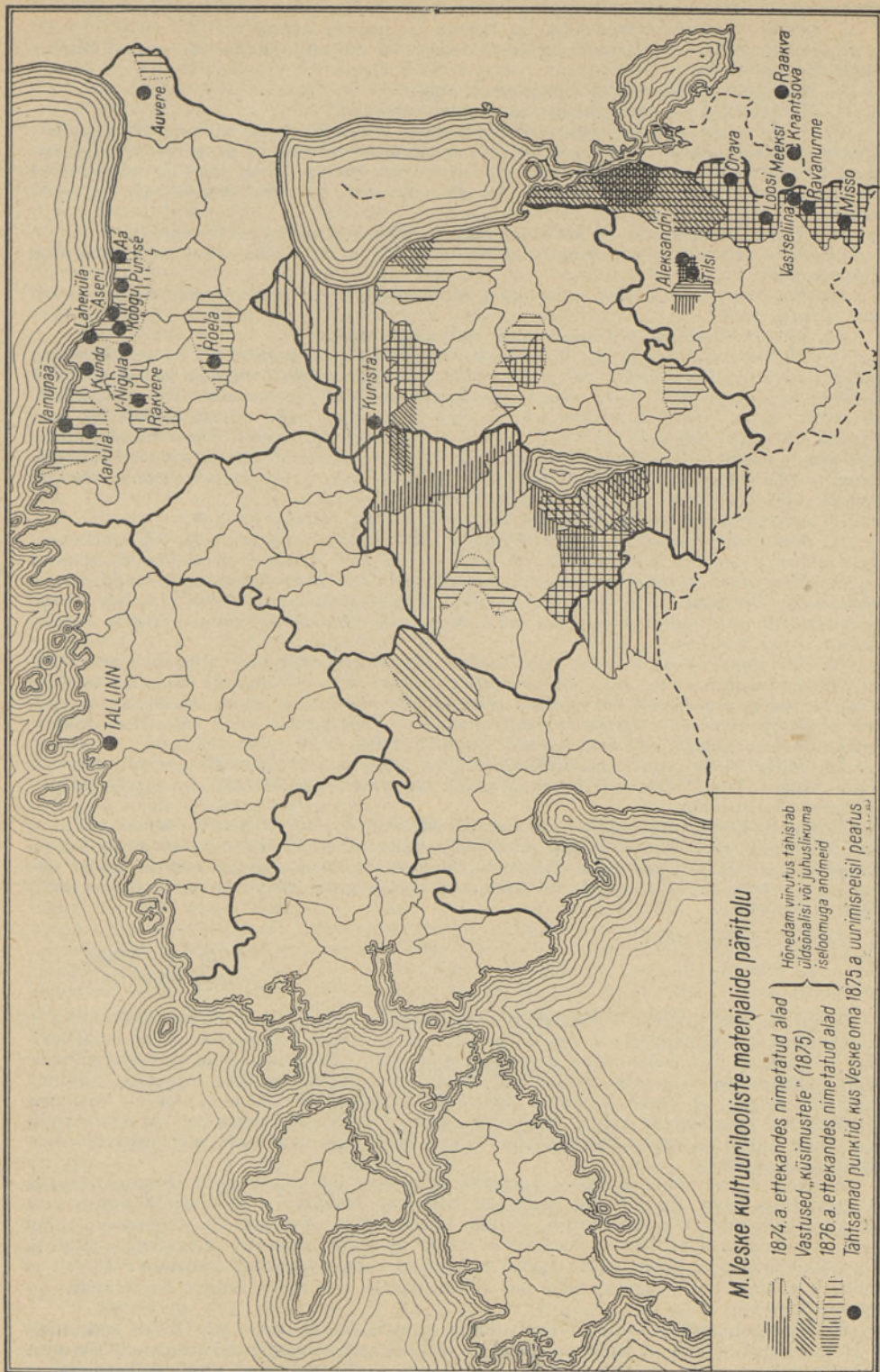
5. Mitme aasta eest muretseivad peremehed omale rautatud rattaid? Kes seda kõige

⁴ SbGEG 1874, lk. 140—141.

⁵ EKmS Ar. (= Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat) III, 1875, lk. 93.

⁶ SbGEG 1874, lk. 149.

esite tegivad? Mitmel talul vallas oli neid viiekümne, mitmel neljakümne, mitmel kolmekümne, mitmel kahekümne, mitmel kümne aasta eest? Kas neid nüüd igal talul on?

6. Kostke needsamad küsimised ka regede ja saanide kohta!

7. Palun teadusi ka hoonete, põllu- ja kodu-töö ristade üle, kui ka midagi tähtsat nende üle jutustada.

8. Millal hakati kartoholid nurme peale tegema?

9. Mitmel talul on õunapuuaiaid ja mitmel mesipuid?

10. Mõne aasta eest kaevetakse Villandi maal kraavisid, keda väikeste kividega täidetakse, kuuseoksadega kinni katetakse, siis muld peale aetakse ja kraavikohta nagu iga muud kohta põlluks pruugitakse. Sell viisil sirab vesi kivide vahelt edasi ja põllupind ei jää sugugi vähemaks. Mitmel talul vallas on seda viisi kaevatud kraavisi ja mis ajast saadik?

11. Mitmel talul vallas on külvatud metsa? Mitu talu põletavad turbid?

12. Mitu talu niisutavad heinamaid paisude läbi ja mitu tõist võiks seda teha, aga ei tee mitte?

13. Kui suur on naeselise sulase palk ja missugune, kui suur poissmehe palk ja kui suur tüdruku palk?

14. Mitmel talul on lina masinad ja mis ajast saadik?

15. Mull on nõu kõige Eestlaste maa kohtade-nimesid koguda, et nende tähendusi seletada võiksin. Selle pärast palun ma väga neid igast vallast koguda ja kui võimalik kihelkondade kaupa minu kätte saata. Kes hea mees seda suurt vaeva oma peale võtab, see andgu iseteoks kihelkonna nimi ülesse, oma valla nimi, valla külade nimed, iga talu nimi vallas ja iga talu (kui ka mõisa) piiride sees ettetulevad nurme, heinamaa, karjamaa, mäe, kingu, metsa, võsu, järve, jõe, oja, soo, nimed ja muud ial ettetulevad kohtade nimed. — Ka palun ma neid vanu imelikuid juttusid, mis rahvas mõnest kohast kõneleb, lühedelt üles kirjutada, aga täieste selle koha keelemurdes.

16. Mitmel talul vallas põletakse peergude asemel petroleumi õli?

17. Palun ülesandma, kus vanu spurnuaedu (kalmusid), vana kantside ehk muid vanaaegse ehituste asemid ja ohvripaikasid leida on, ja mis inimesed neist ütelda teavad.

18. Maa seest leitakse üht ja tõist vanaaja töö- ehk sõdimise-rüüsti, ja muid kätega tehtud asju. Opetatud Eesti Selts Tartus pruugib neid vana aja uurimiseks ja kogub neid suure hoolega. Niisugusid asja palun mina väga selle Seltsi kätte saata, kus neid avaliku tänuga vastu võetakse.

19. Ka kogub sesama Selts, muud seltsid ja üksikud õpetatud inimesed vanu rahasid. Need ei maksa meie ajal muud midagi kui oma kulla, hõbeda ehk vase hinda. Opetatud seltsid aga annavad, kui omanik seda soovib, nende eest enam kui kullassepp ehk Juut ja andja nimi saab tänuga kirjaes nimetatud. Selle pärast palun mina neid inimesi, kellel niisugusi rahasid on, oma rahasid Tartusse Seltsi kätte saata ehk tuua.

20. Mõnel kohal tuleb iseäralikuid haigusid inimeste ehk loomade juures ette, mis muial leida ei ole. Niisugusid kohtasid palun ma üles anda, et tohtrid haiguse põhjast võiksid järeleuurida.

Nende küsimiste peale palun ma nenda tõdelikult kui ial võimalik vastust anda, ja kui vähegi võimalik, Mardi päevaks minu kätte saata. Kohtade nimed palun mina, kui ial võimalik, uue õige kirjutuse viisil ülespanna, sest et mull muidu hulga nimede juures võimata saab olema õigeste lugeda. Ka palun ma neid selgeste kirjutada ja all seisva tabeli järele kokkuseada.

Tartus, lehekuul 1875.

Dr. M. Veske,
Eesti keele lektor."

Nagu nägime, jälgivad küsimustiku 20 punktist 13 edusammusid talumajapidamises ja elamukultuuris, ülejäänutest on üks pühendatud taluteenijate palgaoludele, üks maal levitud haigustele, üks kohanimede kogumisele ja kolm mitmesuguste arheoloogilistele mälestusmärkidele, mis juba varem olid Opetatud Eesti Seltsi huvi objektiks. Säilinud vastustest selgub, et Veske on hiljem mõnedele eksemplaridele lisanud veel 21. küsimuse saabaste tarvituseletoleku kohta. Allakriipsutamist väärib see konkreetsus ja üksikasjalisus, mida autor esijoones dateerimistes ning samuti rea uuenduste kohapealsete algatajate osas taotleb.

Muidugi ei saa väita, et Vesket vastavate küsimuste jälgimisele oleks tõuganud teadlik etnograafiline huvi, mis tol ajal Euroopas talurahva materiaalse kultuuri jälgimise osas oli alles tärkamas. On iseloomulik, et kui rahvalaulude, kommete ja uskumuste puhul Veske analoogiliselt teistele kaasaegsetele kogub ja uurib kaduvaid, minevikulisi nähtusi, siis põllutööriistade, elamute jne. puhul teda need kaduvad vormid nimetamisväärselt ei huvita⁷ ja kogu huvi koondub selle uue fikseerimisele, mis rahva hulgas on levimas.

⁷ Mõningat aktiivsust ka selles suunas osutab Veske sõnavõtt OES-i koosolekul 5. II 1875, kust selgub, et tema algatusel on seltsi kogusse hangitud Tartumaalt Nõo khk. Valguta vallast vana käsikivi, mis sel ajal Tartu- ja Viljandimaal oli juba harulduseks muutunud. Vt. SbGEG 1875, lk. 38.

„Küsimistest” saatis Veske mõnisada eksemplari laiali esijoones kooliõpetajatele ja teistele usaldusväärsetele inimestele ning levitas neid septembris 1875 ka Eesti Kirjameeste Seltsi liikmete hulgas.⁸

Asjaomase ainetiku kogumine oli olulisel kohal ka Veske üle kahe kuu kestnud uurimisreisil Kagu-Eestisse ja Virumaale 1875. a. suvel. Uurimisreis toimus Tartu ülikooli ja Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Ühingu ülesandel ning toetusel, kusjuures sel reisel oli mitu eesmärki — ühelt poolt murdematerjalide ja rahvaluule kogumine, teiselt poolt kultuurilooliste teadmete hankimine. Liivimaa Üldkasulikult ja Ökonoomiliselt Ühingu saigi Veske toetust just viimaseks otstarbeks. Tähtsamad reisi vältel külastatud punktid on näidatud kaardil. Reis jagunes kahte ossa. Juunis veetis Veske paar nädalat Kagu-Eestis, peamiselt Vastseliinas, kust tegi retki ka setu alale, ning peatus tagasiteel veel Põlva kkk-s. Edasi sõitis ta Tallinna Eestimaa näitusele, kus lootis mitmelt poolt kokkutulnud talupoegadelt koguda kultuuriloolisi andmeid. Kahjuks oli suhteliselt vähe talupoegi kohal, mistõttu tema ootused ses suhtes oluliselt jäid täitumata. Tallinnast siirdus Veske Virumaale, kus töötas peamiselt Ranna-Viru alal üle poolteise kuu. Kuigi Veske peatähelepanu siin omapärase Kirde-Eesti rannamurde avastamise tõttu koondus keelele, jätkas ta siiski mõningal määral ka kultuurilooliste andmete kogumist.⁹

Reisi kohta esitas Veske Opetatud Eesti Seltsi kahel koosolekul, 1. oktoobril ja 7. novembril 1875 pikema aruande,¹⁰ milles kõrvuti reisi välise käigu kirjeldamisega peatähelepanu on koondatud keelelisele ja folkloristlikule ainekile ning meid huvitavaid küsimusi puudutatakse ainult möödaminnes, lubades neid käsitleda eraldi vastavares kultuuriloolistes töödes.

Opetatud Eesti Seltsi aastakoosolekul 17. jaanuaril 1876 esineski Veske uue ettekandega „Über den Culturfortschritt im Leben der Esten”¹¹, milles ta tugines eelkõige oma suvisel uurimisreisil kogutud materjalidele ja vahepeal küsimustikule saabunud vastustele. Lisaks oli ta Tartu aednikelt ja kaupmeestelt hankinud arvulisi andmeid viimasel ajal talupoegadele müüdud viljapuude ja õmblusmasinate kohta. Nädalapäevad hiljem, 27. jaanuaril pidas ta samalaadse ettekande Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Ühingu koosolekul Tartus.¹²

Mõlemas nimetatud ettekandes rõhutatakse kavatsust publitseerida ainetikku tulevikus üksikasjalisemalt, millele aga peaks eelnema senisest veelgi laiahaardelisem kogumistöö. Paraku aga jääbki see kavatsus vaid kavatsuseks ja siitpeale näib vastava-alane uurimistöö Veske huvipiirist tegelikult hoopis kaduvat. Mõne aasta pärast, 3. jaanuaril 1879 tuletab Veske Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul oma „Küsimisi” küll veel meelde, paludes neid, kes seni pole veel vastanud, seda peatselt teha. See meeldetuletus aga toimub selge rõhuasetusega kohanimede kogumisele, millele uut tõuget on andnud Helsingi ülikooli professori Otto Donneri vastavasisuline pöördumine Veske poole, kuna kultuuriedusammused enam esile ei tõsteta.¹³ Veske keeleteaduslik ja folkloristlik uurimistöö kõrvuti otseste ametikohuste ning aktiivse ühiskondliku tegevusega on ilmselt neelanud teadlase kogu aja, mistõttu tal pole enam jätkunud mahti taoliste, otsestest tööülesannetest kaugemate küsimuste jälgimiseks.

On põhjust arvata, et oma osa on olnud vastava töö kõrvalejätmisel ka nähtavasti üsna tagasihoidlikul vastuvõtul, mis sai osaks Veske „Küsimistele”. Nagu Veske ise rõhutab, on ta küsimused sõnastanud niimoodi, et neist on raske teha järeldust, nagu oleks ta „Tema Majesteedi Keisri või mõisnikkude poolt selleks välja valitud, et nende küsimuste põhjal teostada rendi tõstmist”.¹⁴ Ometi selgub tema reisiaruandest, et taolisest mõttekäigust lähtuv umbusk oli talupoegade hulgas küllaltki levinud ja takistas tõsiselt tema kogumistööd.¹⁵ Samalaadseid raskusi tõstab esile ka Veske parim kaastööline, Räpina valla taluperemees Jakob Jägomann oma kirjas Veskele 26. novembrist 1875. a.: „Teie küsimiste pääle om väega veidraid jutusi rumalade sean kulda. Mõni rumal ütelp mes too küssimine tähendap, mes nemä küssuva mei eläme nida kui meie ennegi oleme elänu.

⁸ SbGEG 1876, lk. 38; EKMs Ar. III, 1875, lk. 101.

⁹ Nimetatud reisilt on säilinud mõningaid Veske mustandülestähendusi: Võrumaalt — KM KO f. 149, m. 31:4; Virumaalt — KM RO (= Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakond), Veske 3, lk. 631—662.

¹⁰ SbGEG 1875, lk. 154. Avaldatud teoses „Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft”, VIII, 3. Heft, lk. 40—84, 4. Heft, lk. 1—32 pealkirja all „Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875.”

¹¹ Avaldatud SbGEG 1876, lk. 37—50; Neue Dörptsche Zeitung 1876, nr. 65—66 ja samas ajalehes veelkordselt 1894, nr. 69—70; separaat M. Veske, Der Culturfortschritt im Leben der Esten, Dorpat 1876, 15 lk.

¹² Vt. Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft, Gewerbléiss und Handel 1876, vg. 211.

¹³ EKMs Ar. VII, 1879, Lisa, lk. 5—6. Vrd. O. Donner — M. Veskele 12. XII 1878, KM KO f. 149, m. 3:10. (Sellele ja veel mõnele teisele asjaomasel kirjale Veske kirjavahetuses on autori tähelepanu lahkesti juhtinud H. Niit.)

¹⁴ SbGEG 1876, lk. 48.

¹⁵ Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft VIII, 3. Heft, 1876, lk. 42.

Mõni kerge usklik ütlevat nema tahtva kronole esti rahva ello kõrta ette kitta kuis eesti rahvas meije päivil jõukaste elema om naganu." ¹⁶

Kõige selle tõttu laekus Veskele vastuseid nähtavasti üsna hõredalt. Täniini on neid Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi kogudes säilinud kümmeonnast kohast ja Veske 1876. a. ettekannete põhjal pole põhjust arvata, et tal tol ajal oleks nimetamisväärselt rohkem vastuseid kasutada olnud. Igatahes kattub Opetatud Eesti Seltsis esitatud ainekist territoriaalselt põhiliselt tema 1875. a. reisi marsruudiga ning Tartu-, Võru- ja Viljandimaalt saadud vastustega (vt kaart). Muudest maakondadest ei esita ta andmeid ühegi konkreetse kohaga ühenduses ega ka üldsõnaliselt, kuigi ta ettekande algul märgib, et ta on saanud vähesel määral teatmeid ka Pärnu-, Järva- ja Harjumaalt ning lisaks mõned üldised andmed Läänemaalt ja saartelt. ¹⁷ Materjal nimetatud aladelt oli nähtavasti niivõrd lünklik ja juhuslik, et Veske ei pidanud võimalikuks seda esitada.

„Küsimiste“ säilinud vastustest on kõige ulatuslikum ja põhjalikum eelnimetatud Jakob Jagomanni Räpina kihelkonna „ajaraamat“, mis sisaldab lisaks otsestele vastustele (korraldatud valdade kaupa) ka mitmesugust muud aja- ja kultuuriloolist materjali. ¹⁸ Et Jagomannile ja tema kogutud materjalidele on pühendatud R. Põldmäe valmimisel olev artikkel, ei hakka me neid siin lähemalt iseloomustama.

Ülejäänud, tunduvalt lühemad vastused on pärit järgmistest kohtadest: Tartumaa — Härjanurme v. (Kursi khk.), Kadrina v. (Kodavere khk.), Kudina v. (Maarja-Magdaleena khk.); Viljandimaalt — Kaavere ja Kurista v. (Põltsamaa khk.), Riidaja v. (Helme khk.) ja Tarvastu khk.; Pärnumaalt — Kastna v. (Tõstamaa khk.) ja Väandra khk. ¹⁹

Hoolimata nimetatud ainekistiku nappusest ja hõredusest, on sel ometi asendamatu väärtus ja kõrvuti Veske kahe ettekandega 1874. ja 1876. a. pakub see palju huvitavat eestlaste materiaalse kultuuri arenemise valgustamiseks kapitalistlike suhete kujunemise perioodil XIX saj. Seejuures tuleb silmas pidada, et Veske kogutud ainekist iseloomustab peamiselt olusid Viljandi-, Tartu- ja Võrumaal, vähemal määral ka Ranna-Virus, kuna mujalt, peamiselt Pärnumaalt, on säilinud ainult mõned juhuslikumad andmed.

Jälgime alljärgnevalt Veske materjalide valgusel mõnesid huvipakkuvamaid küsimusi.

Taluelamutes oli esimeseks uuenduseks klaasakende kasutamine, mis Räpina khk-s hakkasid asendada lükatavaid *pajalaudu* XIX saj. esimestel aastakümnetel. Kamujal on esimeste klaasakende ilmumine umbes samaaegne. 1830-ndasse aastasse on see paigutatud Härjanurmes ja Väandras, koguni sajandi keskele aga Kaaveres Põltsamaa khk-s. Esimesed klaasaknad olid väikesed, käelaiuste ruutudega. Seoses soojade suitsuvabade kambrite ehitamisega hakati tegema ka suuremaid aknaid. 1875. a. paiku ei leidunud enam klaasakendeta talumaju. Üksnes Räpina khk. mahajäänuma nurga Palo valla kohta märgib Jagomann, et seal on veel üksikuid talusid, kus üksainus paja-aken on klaasruuduga, teised aga lükandlaudadega.

Hoopis visamalt kui klaasaknad kodunesid korstnad. Esialgu saadi suitsuvabad soojad elukambrid sel teel, et hakati neid rehetoast kütma ahju või truubi abil. Üksikud korstnad ehitati elumajadele kohati küll juba sajandi esimesel veerandil (Kuristas 1814, Räpinas ja Meeksis 1820, Kahkvas ja Toolamaal 1825), kuid nende levik oli äärmiselt aeglane. Kuristast teatatakse sellega ühenduses: „Siis kui õnnis Aleksander 1-ne Prantsuse sõast tagasi tulnud, annud tema käsko et keigil Eestlastel peavad korstnaga ellomaja olema; aga jändu nenda pikkalt.“ ²⁰ 1814—1815 oligi muide Liivimaa taluelamute paradamise küsimus Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Ühingu liinis elavalt päevakorras, kuid jäi tööpoolest „nenda pikkalt“. ²¹ Enamikus valdades hakati esimesi korstnaga maju ehitama alles XIX saj. 3-ndal veerandil (Kastnas 1856, Väandras 1859, Riidajas 1861, Palo v. 1865, Hurmi v. Kanepi khk. 1865, Tarvastus 1865, Kadrinas ja Kaaveres 1872). Nii ei ole imeks panna, et reas valdades, näit. Kadrinas, Kaaveres, Kahkvas, Kastnas jm. sajandi 3-nda veerandi lõpus domineerisid veel korstnata elamud, kus küll olid enamasti köetavad suitsuvabad kambrid. Kamajanduslikus arengus esirinnas sammuval mulgi alal oli siin vähesega kiidelda, näiteks oli Holstres sajast talust vaid 23 korstnaga. Mitte palju sagedamad korstnatest polnud ka laudtorud suitsu rehetoast välja juhtimiseks.

Samal ajal aga olid rikkamad talunikud kohati hakanud ehitama juba rehest lahus elamuid (*häärberid*) kõrgete akende ja pottkivi-ahjudega. Riidajas ehitati esimene eraldi taluelamu 1867. 1870. aastate keskel oli neid näit. Meeksis 10, Toolamaal 4, Palo v. 6, Holstres 13, Helme v. 13 (60 talust), Vastseliina khk. 20. Ülejäänud valdades, kust leidub

¹⁶ KM KO f. 149, m. 5 : 9.

¹⁷ SbGEG 1876, lk. 39.

¹⁸ KM RO EKS 18° 5, lk. 10—112, 236—272 (Räpina khk. kõigi 6 valla kohta) ja Veske 4, lk. 531—600 (dubletid Veriora, Palo ja Räpina v. kohta). Dublettides, eriti Räpina v. osas, leidub mõningaid väiksemaid erinevusi dateerimistes jms.

¹⁹ Kaks esimest (Härjanurme ja Kadrina v.) — KM RO, Veske 3, lk. 57—63, 291—293; kõik ülejäänud — KM KO f. 149, m. 45 : 3—8.

²⁰ KM KO f. 149, m. 45 : 5.

²¹ Vt. Neueres ökonomisches Repertorium für Livland II—III, 1814—1815.

andmeid, valitsesid nähtavasti veel täiesti rehielamud, kohati, näit. Räpina v., küll väga tugevasti arenenud kambritekompleksiga.

1860. aastail hakkas taludes kiiresti levima petrooleumilampide kasutamine senise peeruvalguse asemel. Järgmisel aastakümnel oli see juba peaaegu üldine. Ometi põletati eriti metsanurkades, kus männipeergu oli hõlpus saada, elutoas veel valdavalt peergu ja petrooleumilampi kasutati ainult tuleohtliku rehepeksu juures (näit. Räpina khk-s Veriora, Kahkva ja Palo v., Vastseliinas Loosi v., Tõstamaal Kastna v.).

Põllutööriistadest hakkasid taluperemehed ostma vabrikus valmistatud hõlmratru („Saksamaa adrad“) ja raudäkkeid põllumajanduslikult arenenumates piirkondades suuremal arvul 1860. aastail. 1875. a. paiku oli neid siin juba umbes pooltel taludest, äkkeid võib-olla veelgi rohkem. Mahajäänutes ja kehva põllumaaga maanurkades kodunesid uued tööriistad hoopis visamalt. Nii ei olnud neid 1875. a. viletsate liivaste ja kiviste põllumaadega Palo vallas Räpina khk. veel üldse kasutusel, Tõstamaal Kastna v. 25 talust oli ainult ühel hõlmader ja viiel raudäke, Kodaveres Kadrina v. oli 5 „Saksamaa atra“, raudäkkeid aga üldse mitte. Tähelepanu väärib viimasest kohast märkus vanemate äkettüüpide vahekorra kohta: „Esimesed pak äked tehti aastal 1835-dalt sest siis ei olnud kuuse oksadest äkid enam saada.“²²

Kartuli kasvatamine põllul algas enamasti 1820. ja 1835. a. vahel, Pärnumaal (Kastna, Vändra) aga alles 1840. aastail. Ida-Eestis oli kartul 1870. aastaiks kujunenud talupoegadele juba märkimisväärseks tuluallikaks, kusjuures kartuleid müüdi eriti viinaköökidele.

Linakasvatuse alal oli tähelepanavaks uuenduseks primitiivsete lõugutite asemel linamasinate tarvitusele võtmine. Esialgu olid need käsitsi ringiaetavad, peagi aga hakati kasutama ka hobujõul töötavaid. Esimesed linamasinad näivad olevat talurahva hulgas levinud 1840. aastate keskel (Meeksi, Räpina, Tarvastu, Uusna).²³ Veske ülestähenduste kohaselt ehitas Viljandimaal Uusna vallas 1844. a. paiku saksa tollassepp Carl Rohde mingis illustreeritud ajalehes nähtud pildi järgi Saare talus peremees Jüri Nigulile katsena esimese linamasina, mis hästi õnnestus. Umbruskonna talupojad hankisid endale selle eeskujul samasugused. Mõõduvõtmise ja vaatamise eest võttis peremees vaka kaeru.²⁴ 1850.—1860. aastail levisid linamasinad kiiresti. 1875. a. paiku olid nad olemas enamikus taludes, kusjuures mitmel pool domineerisid juba hobujõul töötavad masinad. Leidus valdasid, kus peaaegu enam ei kasutatudki käsimasinaid (näit. Meeksi, Räpina). Samal ajal hakati soetama juba ka linaropsimismasinaid (Räpina, Veriora).

Õuna puuaedu olnud XVIII saj. lõpul ja XIX saj. algul eesti taludes rohkesti. Järgnevatel aastakümnetel hävisid nad aga peaaegu täiesti. 1860. aastail hakkasid üksikud talud uuesti õunaaedu rajama ja 1870. aastail leidus neid kohati kuni 1/5-l taludest (näiteks Räpina khk-s oli õunaaedu Räpina ja Toolamaa v. 10 talul, Veriora v. 9 talul, Meeksi v. 5 talul, Kahkva v. 4 talul, Palo vallas aga puudusid nad üldse; P.-Tartumaa ja P.-Viljandimaa valdades oli õunaaed ainult mõnel üksikul talul). Analoogiline oli olukord ka mesilaste pidamise alal.

Rautatud ratastega vankrite esimesed kasutajad olid eriti mitmesugused mõisa ametimehed, kellele mõisnik tihti kinkis vajaliku raua: V.-Põltsamaal aidamees (1813) ja kubjas (1814), Palo v. aidamees (1815), Kadrina v. kõrtsmik (1817), Kahkva v. aidamees (1825), Holstres metsavaht (1825) jne. Laiemalt hakkasid rautatud rattad levima Tartu-, Võru- ja Viljandimaa alates 1820.—1830. aastaist. 1860.—1870. aastail olid enamasti igas talus töövankrid rautatud, kuigi kohati kasutati veel kodustel töödel vanu „puu rattid“ (näit. Palo v., V.-Põltsamaal jm.). Raudteljed ilmusid taluvankritel sajandi keskpaigas (näit. Kurista v. 1840, Riidajas 1850, Kudina v. 1853), kuid olid 1875. a. paiku veel suhteliselt harvad (Kahkvas oli raudteljega vankreid umbes 1/3-l taludest, Loosi v. Vastseliina khk. 9 talul jne.). Samal ajal ilmusid taludesse ka esimesed spetsiaalsed ilusad ja kerged rautatud sõiduvankrid (näit. V.-Põltsamaal alates 1850. aastaist) ning peagi hakkasid jõukamad talunikud kasutama juba ka vedruvankreid (näit. Kaavere v. esimene 1867. a.).

Lääne-Eestis toimus kogu see areng hoopis aeglasemalt. Nii võeti Tõstamaa rannal Kastnas esimesed rautatud rattad tarvitusele alles 1855. a. paiku ja 1875. a. olid siin veel 6 talul (25-st) olemas ainult puuvankrid. Lihula ümbruses Läänemaal domineerisid sellal puuvankrid veel sedavõrd, et nendega tehti isegi kaugeid voorisõite Tartusse ja mujale.²⁵

Regede varustamine raudtaldadega algas üldiselt hiljem kui rataste rautamine, arenes see-eest aga kiiremini. Enamasti loetakse rautatud regede ilmumist 1830.—1840. aastaist ja kohati oli see veelgi hilisem (Kahkvas 1854, Loosi v. 1855), kuid juba 1860. aas-

²² KM RO, Veske 3, lk. 292.

²³ Mõisates hakati nendega katsetama juba mõnikümmend aastat varem. Vrd. Löwis, Ueber die von Christian in Paris erfundene Flachsbrechmaschine. Neuere ökonomisches Repertorium für Livland VII, 1820, lk. 374—413, VIII, 1821, lk. 45—64.

²⁴ KM KO f. 149, m. 31:4. Vrd. ka SBGEG 1874, lk. 148.

²⁵ KM KO f. 149, m. 31:4.

tail on rautatud reed olnud üldkasutusel. Sel ajal ilmusid ka esimesed raudkodaratega sõidusaanid (V.-Põltsamaal 1865, Riidajas 1873).

Veske ettekannetes leiame veel rea huvitavaid tähelepanekuid talude külvipinna laiemisest, üleminekust aganaleivalt „tuulutatud leivale”, mis näiteks Põltsamaal toimus ajavahemikus 1845—1865, rahvarõivaste kadumisest, mis sel ajal oli täies hoos (Viljandimaal, rahvusliku liikumise ühes peamises keskuses, säilitasid talumehed moodsate ülikondade kõrval ülekuuena vana eesti kuue), saabaste tarvituseletulekust alates umbes 1815.—1825. aastaist (muuseas ka Viru ranna nn. „soome saabastest”, mis Soome saarlaste vahendusel hakkasid levima umbes samal ajal²⁶), õmblusmasinate levimisest talurahva hulgas (alates 1870. a., kõigepealt määrätsepatel hulgas) jms.

Ühenduses maatöölaliste palgaolude jälgimisega esitab Veske mõningaid andmeid ka vabadikkude (Virumaal) ja tekkimas oleva mõisasulaste kihi kohta. Erilist huvi on ta osutanud talusulaste olukorra vastu, täheldades eriti Viljandimaal abielusulaste arvu järsku vähenemist ajavahemikus 1860—1875, sest talupidajad olid hakanud eelistama vallalisi teenijaid. See vanade patriarhaalsete vahukordade likvideerimise nähtus kapitalistlike suhete arenemise protsessis on äratanud Veskes tõsist muret, kuna ta nägi selles õigusega uut sotsiaalse viletsuse allikat, nagu ta rõhutab oma ettekandes Opetatud Eesti Seltsis: „Lähemad järelepärimised alles näitaksid tõeliselt, kui tõõstitud on abielusulaste elutingimused ülalnimetatud piirkondades ja kui väga nad on takistatud kaasaja rõõmustavast kultuuri arengust osa saamast. Ühe osa jaoks meie elanikkonnast on teoorjuse aeg siiski veel säilinud, ja seda tänapäeval koguni mitmes suhtes halvamana kui aastakümnete eest.” Edasi kutsub Veske üles suhtuma sulastesse esimeses järjekorras kui inimestesse ja alles teises järjekorras kui töölistesse.²⁷ Analoogilisi seisukohti esitas Veske ka Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Ühingu koosolekul peetud ettekandes, millele järgnenud ägedas diskussioonis püüti muide heita varju isegi Veske andmete usaldatavusele.²⁸

Esitatud materjalid peaksid rääkima küllalt selget keelt Veske kogumistöö olulisest tähtsusest eesti talurahva materiaalse kultuuri ja põllumajanduse ajaloo valgustamisel. Tuleb ainult kahetseda, et alustatud üritus jäi lõpule viimata ja et meil maa suuremast osast analoogilised konkreetsed andmed seetõttu puuduvad.

Veske hilisemast tegevusest väärivad meie teemaga ühenduses esiletõstmist veel mõningad momendid. Veske oli nimelt esimesi, kes hakkas etnograafilisi teadmisi rahva hulgas populariseerima. Oma 1884. a. asutatud „teaduste ja juuttude ajakirja” „Oma Maa” põhimõtetest ja eesmärkidest kõneldes rõhutab ta avanumbri juhtartiklis, et: „Iseene, oma rahva, oma maa, oma riigi rahvaste ja maade tundmine tuleb mitmet pidi kõige kasulikumate, kõige äratavamate teaduste sekka arvata.”²⁹ Samas numbris alustab ta ulatuslikult kavatsatud seeriat „Venemaa rahvastest”, kus ta ise avaldab I aastakäigu jooksul, peamiselt kirjanduslikele allikatele tuginedes, pika ülevaate „Soome sugu rahvad”, edasi artiklid „Soome sugu rahvaste vanast valitsuse viisist”, „Soome sugu rahvaste naise võtmise viisist” ja „Soome sugu rahvaste elumajade ajaloo”.

Nimetatud artiklitest on eriti tähelepanev viimane,³⁰ kus peahuvi koondub eesti ehitistele. Küigi artikkel on ilma joonisteta ning seda iseloomustab tugev keeleteaduslik kallak, on see ikkagi kirjanduses esimene eesti ehitiste laiahaardelisema käsitluse katse, milles esitatud materjal ja seisukohad mõnes osas on tänini arvestatavad. Olulise osa kirjutisest pühendab Veske eestlaste primitiivsemate ehitiste jälgimisele isiklike tähelepanekute alusel. Nii toob ta Tartu- ja Pärnumaalt andmeid karjaste ja heinaliste algeelistest koor- ja okskattega onnidest, mida kasutati ajutiseks tuule- ja vihmavarjuks. Üksikasjaliselt kirjeldab ta kolme koobassauna, mis ta 1884. a. suvel oli leidnud Lüganuse kkk. Aa mõisa lähedal Moldova külas, ning kutsub ühtlasi lugejaid üles taolistest saunadest toimetusele teatama. Edasi märgib Veske, et mõnel pool Eestis, nagu Viru- ja Pärnumaal, kasutatakse rehetuba ka vihtlemissaunana. Sellest teeb ta loogilise järelduse, et „saun ja elutuba üks ja seessama hoone enne vanast oli”. Ka esitab ta mõningaid konkreetseid näiteid vanaparastest aitadest, tõstab esile aida kui suvielamu osa, teeb eesti rehi- ja rehealuse sõnade huvitava etümoloogiseerimiskatse ning arendab küllalt tähelepanevaid seisukohti rehe ajaloo kohta.³¹

²⁶ Veske märkmikus leidub muide ülestähendus: „Suveaegus ka Roelas ja ümberkaudu Soome saapad, talvel vene saapad” (KM RO, Veske 3, lk. 658), millest selgub, et soome saabaste kandmise mood oli tunginud kaugele Sise-Virusse.

²⁷ SbGEG 1876, lk. 47—48.

²⁸ Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft, Gewerbfleiß und Handel 1876, vg. 211—214, 225—227.

²⁹ „Oma Maa” 1884, nr. 1, lk. 1.

³⁰ Vt. „Oma Maa” 1884, lk. 105—108, 125—128, 147—148; 171—173. Samal teemal esines Veske 30. mail 1884. a. ettekandega „Eestirahva elumajade ajaloo” ka Eesti Kirjameeste Seltsis (EKMS Ar. XII—XIII, 1884 ja 1885, lk. 85).

³¹ Muide on ta siin täielikult loobunud oma kümme aastat varem avaldatud ekslikust oletusest, nagu oleksid eestlased rehtesid kasutama hakanud Rootsi või Põhja-Saksa eeskujul (vt. M. Veske, Eesti elumajadest, „Eesti Põllumees” 1874, nr. 1, lk. 7).

Veebruaris 1886 määrati Veske prof. Baudouin de Courtenay ja akad. Radlovi soovitusel Kaasani ülikooli vastrajatud soomesugu keelte ja etnograafia kateedri (кафедра финских наречий и этнографии) õppejõuks erakorralise professorina.³² Kaasani tanges Veske töö peaarõhk senisest veelgi rohkem keeleteadusele, mille kõrval aga täiesti ei vaibunud ka tema folkloristlikud ja etnograafilised harrastused. Kultuuriloolisest huvist kõneleb iseenesest ka tema tuntud laensonade-uurimus „Славяно-Финские культурные отношения по данным языка” (1890), millega ta algatas läänemeresoome ja slaavi keelte suhete uurimise. Etnograafiliselt teritatud pilk ilmneb selgesti Veske „Oma Maas” avaldatud lühikesest reisikirjast, milles ta ülevaate annab 1888. a. suvel koos ajaloo professor Ivan Smirnovi ja Kaasani ülikooli etnograafia muuseumi juhataja P. Traubenbergiga maride juurde toimunud uurimisreisist.³³ Veske kirjeldab siin üsna üksikasjaliselt maride rahvarõivaid, tutvustab nende omapärasest keedukoda ning ohvripaiku. Võib olla kindel, et Veske oleks toonud mitmeid lisandeid Ida-Vene soomeugri rahvaste etnograafiale, kui mitte ootamatu surm poleks rabanud usinat töömeest.

Mihkel Veske uurijatöös jäi paljugi lõpetamata ja poolikuks, ja seda eriti etnograafia valdkonnas, mis oli Veskele ikkagi vaid kõrvalisemaks harrastuseks. Sellest hoolimata tuleb tema vastava-alasele tegevusele anda igati positiivne hinnang. Tema ulatuslikud kavatsused eestlaste materiaalse kultuuri valgustamiseks selle ajaloolises arenemises tõid taolised küsimused täie rõhuga tõelise teadusliku huvi sfääri. Veske kultuuriloolised huvid kasvasid ilmselt välja tolleaegse rahvusliku liikumise ideoloogiast ja — nagu nägime — oli üheks tema kavatsuseks vastava materjali publitseerimise varal veelgi hoogustada talurahva kultuurilise ja majandusliku arenemise protsessi. Kauaaegsetest kurbadest kogemustest hellaks muutunud talupojad suhtusid kahjuks küllalt tihti umbusklikult Veske küsimustesse. Kuid selletagi ei jätkunud tal küllaldaselt jõudu kavatsuste teostamiseks. Rahvuslikus liikumises küpsevad haritlased ja esimesed vähesed teaduslikud jõud, sealhulgas ka Veske ise, olid edaspidigi võlutud rohkem eesti keele harrastusest ja rahvaluule uurimise minevikusäralistest romantikast kui peamiselt „proosalist” igapäeva kajastavast materiaalsest kultuurist. Nii on mõistetav, miks algatatud üritus peagi vaibus. Ometi jääb Veske lühiajalinegi tegevus materiaalse kultuuri uurimisel tähelepandavaks peatükiks eesti etnograafia varasemas ajaloos.

Saabus toimetusse
20. VI 1956

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИХКЕЛЯ ВЕСКЕ В ОБЛАСТИ ЭТНОГРАФИИ

А. О. Вийрес,

кандидат исторических наук

Резюме

Выдающемуся эстонскому филологу и фольклористу Михкелю Петровичу Веске (1843—1890) принадлежат большие заслуги и в области развития эстонской этнографии. Он является одним из основоположников дела изучения материальной культуры эстонского народа.

Веске получил высшее филологическое образование в Лейпциге (1866—1873 гг.) и после семилетнего перерыва вернулся на родину. Здесь его внимание привлекли те большие перемены, которые произошли за это время в жизни эстонской деревни под влиянием бурного развития капитализма. В целях изучения и фиксации культурного перелома, происходящего в жизни деревни, молодой ученый решил начать сбор конкретных материалов, которые отражали бы эти изменения.

Осенью 1874 г. и в начале 1875 г. М. Веске прочитал в тартуских научных обществах (Ученое эстонское общество и Эстонское общество литераторов) несколько докладов, в которых он ознакомил слушателей с первоначальными результатами своей исследовательской работы и наметил план дальнейшего сбора фактического материала.

В 1875 г. Веске опубликовал в печати небольшую брошюру под заглавием: «Вопросы о положении дел на родине». Это была первая более или менее обширная анкета этнографического содержания в Эстонии. Она содержала 20 вопросов, которые касались главным образом успехов, достигнутых в развитии жилищной культуры и в ведении крестьянского хозяйства. Вместе с тем она содержала также вопросы о заработной плате батраков, топонимике, археологических памятниках и т. д.

³² Lähemalt selle kohta vt. И. Я. Демьян, К истории финно-угроведения в России. Сборник Ленинградского общества исследователей культуры финно-угорских народностей I, Л. 1929, lk. 130—146.

³³ M. Veske, Uurimise reis Tscheremislaste juure. „Oma Maa” 1888, nr. 9, lk. 187—190.

В отношении датирования новшеств и определения местных новаторов автор добивается значительной конкретизации и детализации. Наряду с чисто научным интересом сбора и публикации этнографических материалов. Веске подчеркивает также большое поощрительное значение этой работы на дальнейшее ускорение соответствующих процессов развития. Тем самым молодой ученый ставит перед своей работой актуальную экономическую и политическую задачу в духе национального движения того времени.

Веске удалось своей работой заинтересовать также членов Лифляндского общепольного и экономического общества, благодаря поддержке которого он летом 1875 года совершил длительную исследовательскую поездку по юго-восточной и северо-восточной Эстонии. Главными задачами этой поездки был сбор лингвистического и этнографического материала.

В январе 1876 года М. Веске представил результаты своих исследований заседанию Ученого эстонского общества и Лифляндского общепольного и экономического общества. В своем выступлении он подчеркнул необходимость продолжения работ по сбору материалов в более широких масштабах. Однако начиная с этого же периода его собственная исследовательская работа в этой области фактически затихает. Причиной этого явились, повидимому, загруженность Веске работой по специальности и его все более активное участие в эстонской общественной жизни в роли одного из руководителей демократического лагеря, в силу чего у него не оставалось времени для работы над другими проблемами. Кроме того, на анкеты Веске, повидимому, поступило крайне мало ответов (до нашего времени их сохранилось около десяти). Исследовательскую работу тормозило также недоброжелательное отношение крестьян к опросам подобного рода, так как они подозревали, что за этими опросами кроется стремление найти предлоги для повышения арендной платы.

Несмотря на то, что собранные Веске материалы сравнительно немногочислены и охватывают лишь южную и восточную части Эстонии, главным образом тогдашние уезды Тартумаа, Вырумаа и Вильяндимаа, они содержат весьма ценные этнографические данные, дающие возможность датировать переломный процесс развития, происходивший в прошлом столетии во многих районах страны.

В материалах Веске много интересных данных, касающихся прежде всего деревенских жилищ. Маленькие застекленные окна, — вместо прежних задвижных ставен, — стали в жилых помещениях впервые применяться в первой четверти прошлого столетия, а 50 лет спустя жилищ с незастекленными окнами уже не встречалось. Первые печные трубы в единичных деревенских домах были построены в 1810—1820 годах. Более широкое распространение печные трубы получили лишь во второй половине XIX столетия. Еще около 1875 года в наиболее бедных волостях преобладали жилища без труб, но и в них в большинстве случаев уже имелись бездымно отапливаемые помещения. В 1860 годах зажиточные крестьяне начали строить дома отдельно от гумна.

В 60-х годах прошлого столетия среди крестьян находят более широкое распространение и покупка фабричных плугов и борон. К 1875 году в наиболее передовых волостях такими плугами и боронами обзавелось около половины крестьянских дворов, в остальных же районах страны все еще преобладали старинные отсталые земледельческие орудия. Для развития льноводства большое значение имело применение (начиная с 1840 годов) льномальных машин, заменивших прежние ручные льномалки. В 1870 годах в некоторых районах Эстонии начали приобретать также и льнотрепальные машины.

Еще в начале XIX столетия при крестьянских усадьбах было много яблоневых садов, однако в течение последующих десятилетий они подверглись уничтожению. В 60 годах отдельные крестьяне стали заново высаживать и выращивать сады, но и в последующие десятилетия сады встречались еще редко и число их нигде не превышало $\frac{1}{5}$ общего количества крестьянских усадеб.

Существенный перелом в деле развития средств передвижения внесла оковка их железом. Прежде всего нашли применение окованные тележные колеса, которыми раньше других (во втором десятилетии прошлого века) начали пользоваться служащие имений (кладовщики, надсмотрщики, корчмари и др.). К 1860—1870 годам почти в каждой крестьянской усадьбе были уже телеги с окованными колесами, а начиная с 50 годов прошлого столетия начали постепенно входить в употребление также железные тележные оси и специальные легковые повозки. В то же время в северо-западной части Эстонии зачастую встречались еще старинные деревянные телеги. Оснащение саней железными полозьями началось в 30—40 годах, а к 60 годам железные полозья получили уже повсеместно широкое применение.

Веске отмечает значительное ухудшение положения батраков особенно в уезде Вильяндимаа, который в 1860—1875 годах одним из первых встал на путь капиталистического развития. Вызвано это ухудшение было тем, что владельцы крестьянских усадеб все больше избегали найма женатых батраков, прежде широко нанимавшихся, и предпочитали им менее требовательных холостых. Веске усматривает в этом явлении распада прежних патриархальных отношений источник новых социальных бедствий и

призывает относиться к батраку прежде всего как к человеку, а лишь затем как к работнику.

Из последних работ М. Веске особенного внимания заслуживает статья «Об истории развития жилых домов финских племен» (1884), в которой он впервые, исходя из конкретных примеров, делает попытку осветить историю развития эстонских жилищ.

Своей обширной программой освещения истории материальной культуры эстонского народа Михкель Веске со всей остротой поставил эти проблемы в сферу интересов подлинной науки. И хотя он в силу целого ряда обстоятельств не смог довести своего начинания до конца, они даже в незавершенном виде остаются одной из выдающихся глав ранней истории эстонской этнографии.

Поступила в редакцию
20 IV 1956

ÜBER MICHKEL WESKES TÄTIGKEIT IM GEBIETE DER ETHNOGRAPHIE

A. Viires

Zusammenfassung

Der bekannte estnische Sprachforscher und Folklorist Michkel W e s k e (1843—1890) hat Verdienste auch im Gebiete der ethnographischen Forschung. In den Jahren 1873—1875 entwickelte er eine energische Sammeltätigkeit mit der Absicht, die wichtigsten kulturellen Fortschritte der estnischen Bauern während des XIX Jahrhunderts zu fixieren. Zu diesem Zweck machte er selbst Forschungsreisen und veröffentlichte 1875 im Drucke 20 hierauf bezügliche Fragen. Weskes zwei Vorträge „Über den Culturfortschritt im Leben der Esten“, die er in der Gelehrten Estnischen Gesellschaft hielt (1874 und 1876), sowie eine Anzahl Antworten auf die genannten Fragen enthalten viel Interessantes über die Entwicklung der bäuerlichen Wohnhäuser, Landwirtschaftsgeräte, Verkehrsmittel usw. in Estland während der Übergangsperiode von den feudalen Verhältnissen zu den kapitalistischen. W e s k e hat auch als Erster den Versuch gemacht, die historische Entwicklung des estnischen volkstümlichen Bauwesens zu beleuchten.

Eingegangen
am 20. Juni 1956